

WSPÓLPRACA PRL I NRD ORAZ ICH WKŁAD
W UTRWALENIE BEZPIECZEŃSTWA I POKOJU W EUROPIE
ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM LAT 1970—1975

Trzydzieści lat istnienia NRD to trzydzieści lat istnienia pokoju w Europie. W tym kontekście można powiedzieć, iż dokonany przez demokratyczne siły niemieckie przewrót antyfaszystowsko-demokratyczny w latach 1945—1949 stanowił i stanowi dotąd największy niemiecki wkład do dzieła zabezpieczenia pokoju w Europie¹.

W wyniku demokratycznych reform przeprowadzonych w byłej radzieckiej strefie okupacyjnej Niemiec w latach 1945—1949, dzięki urzeczywistnieniu postanowień Układu Poczdamskiego oraz powstaniu NRD, zamknięto militarystyce i imperializmowi niemieckiemu drogę agresji na wschód. Na szlaku tradycyjnej, zaburzonej polityki niemieckiej „Drang nach Osten”, na którą w pierwszej kolejności narażona była Polska, powstała skuteczna zaporę i bastion pokoju — NRD, traktująca pokój i bezpieczeństwo Europy jako nadrzędny cel swej polityki wewnętrznej i zagranicznej, co wyraźnie podkreślono już w pierwszej konstytucji tego państwa².

¹ Por. *Für Kollektive Sicherheit in Europa. Die Europa — Politik der DDR*. Dresden 1968, s. 11—15; S. Doernberg, *Narodziny nowych Niemiec 1945—1949*. Warszawa 1962, s. 9.

² W preambule pierwszej konstytucji NRD podkreślano, iż: „Lud niemiecki, ożywiony wolą zabezpieczenia wolności i praw człowieka, ukształtowania życia zbiorowego i gospodarczego na zasadach sprawiedliwości społecznej, służenia postępowi społecznemu, popierania przyjaznych stosunków z wszystkimi narodami i zabezpieczenia pokoju, nadał sobie niniejszą Konstytucję”. Patrz: *Niemiecka Republika Demokratyczna, Materiały i dokumenty (w pierwszą rocznicę powstania)*. Warszawa 1950, s. 154.

W ten sposób, jak pisze Joachim Streisand, „Na części terytorium Niemiec rozwiązane zostało historyczne zadanie naszego narodu w XX wieku — utworzenie państwa pokojowego i demokratycznego. Po raz pierwszy w historii Niemiec powstała prawdziwie demokratyczna władza państwowa, ojczyzna mas ludowych i państwo, które masy te mogą uznać za swoje. Wraz z powstaniem NRD przekształciły się w rzeczywistość wszystkie dobre tradycje historii Niemiec, tradycje wiekowej walki wyzwoleniczej chłopów i postępowe tradycje mieszczaństwa, ale przede wszystkim rewolucyjne tradycje niemieckiej klasy robotniczej”³.

„NRD — pisał Wilhelm Pieck — różni się zasadniczo od wszystkich form państwowych w dziejach narodu niemieckiego. Jest ona pierwszym niemieckim państwem, w którym klasa robotnicza zajmuje decydującą pozycję i w sojuszu z pracującym chłopstwem i inteligencją twórczą rozstrzyga o kształtowaniu życia politycznego, gospodarczego i kulturalnego. (...) NRD stworzyła wewnętrzne gwarancje przeciw odrodzeniu agresywnego imperializmu niemieckiego i dąży na zewnątrz do rzetelnego porozumienia i pokoju ze wszystkimi narodami”⁴.

Poprzez utworzenie NRD, która politykę pokoju i postępu społecznego uczyniła głównym drogowskazem swego działania, została przerwana ciągłość agresywnej prusko-niemieckiej mocarstwowej polityki podbojów. Na istotne znaczenie powstania NRD dla bezpieczeństwa Polski i pokoju w Europie wskazał już w 1949 r. prezydent RP B. Bierut, mówiąc m. in.: „Polska bardziej niż jakikolwiek inny kraj w pełni docenia znaczenie powstania NRD. Dzięki konsekwentnej polityce Związku Radzieckiego, który stoi niezłomnie na gruncie ścisłego wykonania Uchwał Poczdamskich, po raz pierwszy od wielu stuleci powstają przesłanki dla trwałego zagwarantowania bezpieczeństwa Polski od zachodu i zabezpieczenia trwałego pokoju w całej Europie. Dzięki dynamice niemieckich sił demokratycznych, korzystających z poparcia ZSRR, będą raz na zawsze wyrwane korzenie ekspansywnych dążeń na Wschód, którym od wieków hołdowały niemieckie klasy posiada-

³ J. Streisand, *Deutsche Geschichte in einem Band. Ein Überblick*, Berlin 1968, s. 310—311.

⁴ „Neues Deutschland” 9 X 1953.

jące — junkrzy i kapitaliści”⁵. Słuszność tej oceny, jak i w ogóle istotne znaczenie genezy NRD dla pokoju europejskiego możemy potwierdzić dziś, z perspektywy 30-lecia jej istnienia. NRD stała się ważnym ogniwem wspólnoty socjalistycznej, czynnikiem stabilizacji, równowagi, pokoju i bezpieczeństwa w Europie⁶. Podkreślił to wyraźnie I sekretarz KC PZPR w przemówieniu na spotkaniu z delegacją NRD w Warszawie w dniu 8 czerwca 1974 r., mówiąc: „Powstanie i rozwój NRD spowodowało zasadniczą odmianę problemu niemieckiego, który za czasów niepodzielnego panowania imperializmu w Niemczech polegał na stałym zagrożeniu niepodległości, bezpieczeństwa i pokoju wszystkich ich sąsiadów, całej Europy a nawet świata. Powstanie i rozwój NRD, jej ustrój społeczno-ekonomiczny, jej przynależność do polityczno-obronnego Układu Warszawskiego, jej pokojowa polityka przyczyniły się do ukształtowania nowej sytuacji w tej części Europy”⁷.

Wraz z powstaniem NRD oraz rozwojem wspólnoty państw socjalistycznych, powstały nowe przesłanki do walki narodów Europy o trwały pokój i bezpieczeństwo powszechne Europy. Otwarta została również nowa era w stosunkach polsko-niemieckich, które zawsze wywierały określony wpływ na układ sił i rozwój sytuacji na naszym kontynencie⁸.

Już nazajutrz po proklamowaniu NRD, jej przywódcy w liście do przewodniczącego KC PZPR B. Bieruta pisali: „Oświadczamy raz jeszcze, że NRD nie tylko stanie się przeszkodą w powtórzeniu przeszłości, lecz ze swej strony niemieckiej uczyni wszystko, by spełniły się życzenia obu narodów i rozwijały się dobre stosunki sąsiedzkie”⁹.

Fakt, że utworzona 30 lat temu NRD stanęła zdecydowanie po stronie obozu pokoju, zrywając z tradycjami imperializmu i mili-

⁵ Patrz: *Polska — NRD. Materiały i dokumenty*. Opr. J. Sułek i M. Tomala. Warszawa 1970, s. 34—35.

⁶ Por. W. S. Rykiń, *GDR — nadziejnnyj faktor mira i socjalizma w Europie*. Moskwa 1974; J. Prysztrom, *Współpraca Polski z NRD*. „Sprawy Międzynarodowe” 1973, nr 7—8, s. 24.

⁷ „Trybuna Ludu” 9 VI 1974.

⁸ Patrz: *Polen, Deutschland und die Oder-Neise Grenze. Dokumentation zur Zeitgeschichte*. Berlin 1959, Bd. I, s. 551.

⁹ Patrz: *Niemiecka Republika Demokratyczna...*, s. 197.

taryzmu niemieckiego oraz uznała granicę na Odrze i Nysie Łużyckiej, nie mógł pozostać obojętny dla Polski, będącej zainteresowaną wszystkim, co dotyczyło Niemiec i dążącej również do nawiązania z nimi pokojowych i dobrosąsiedzkich stosunków, niezbędnych dla trwałego pokoju i bezpieczeństwa europejskiego¹⁰. Również program antyfaszystowski i demokratycznych sił w NRD, odnośnie pokojowej przebudowy Niemiec i zapewnienia bezpieczeństwa narodom Europy, zawierał elementy pokrywające się z postulatami wysuwanymi przez siły demokratyczne Polski Ludowej, dotyczącymi rozwiązania problemu niemieckiego i zapewnienia trwałego pokoju w Europie¹¹. Ta zbieżność pokojowych celów i środków do ich osiągnięcia miała istotne znaczenie dla pozytywnego ustosunkowania się Polski wobec powstałej w 1949 r. NRD¹². Stanowiła jedną z głównych przesłanek uznania NRD przez Polskę¹³ oraz rozwoju wszechstronnej współpracy obu państw, a zwłaszcza współpracy na rzecz utrwalenia pokoju i utworzenia systemu bezpieczeństwa zbiorowego w Europie.

Już 12 października 1949 r. w wywiadzie udzielonym rozgłośni radiowej ONZ ambasador S. Wierbłowski powitał z zadowoleniem powstanie NRD, podkreślając zbieżność interesów Polski Ludowej i NRD, wynikającą z faktu, że w obydwu państwach doszły do władzy siły demokratyczne, żywo interesowane walką o trwały pokój i bezpieczeństwo powszechne Europy¹⁴. Szef Polskiej Misji Wojskowej w Berlinie, gen. Prawin, przekazując w imieniu rządu polskiego gratulacje prezydentowi W. Pieckowi i premierowi O. Grotewohlowi, w liście z 13 października 1949 r. pisał: „W wyborze tym widzi naród polski wyraz woli wszystkich

¹⁰ „Trybuna Ludu” 9 X 1949.

¹¹ Patrz: *Uchwała naczelných władz partyjnych SED w sprawie Frontu Narodowego Demokratycznych Niemiec*. Berlin 4 X 1949, oraz *Manifest Niemieckiej Rady Ludowej o utworzeniu Frontu Narodowego Demokratycznych Niemiec z 7 X 1949*, [w:] *Niemiecka Republika Demokratyczna...*, s. 116—151 i 159—164.

¹² „Trybuna Ludu” 9 X 1949.

¹³ Rząd Polski uznał Rząd Tymczasowy NRD w dniu 18 października 1949 r. *Zbiór Dokumentów PISM 1949*, nr 10, s. 934. Jak pisała z tej okazji „Trybuna Ludu” z 20 X 1949, „uznanie przez rząd polski NRD spotkało się ze zrozumieniem i poparciem społeczeństwa polskiego”.

¹⁴ „Trybuna Ludu” 13 X 1949.

postępowo usposobionych sił Niemiec, by wspólnie z innymi pokojowymi narodami walczyć o pokój i pokojowe współzycie narodów”¹⁵. Odpowiadając na ten list W. Pieck i O. Grotewohl zapewnili polski rząd, że NRD uczyni wszystko dla umocnienia pokoju, jako podstawy dobrosąsiedzkiego współzycia z narodem polskim¹⁶.

Przypominając te historyczne fakty, możemy dziś z satysfakcją stwierdzić, że przyjęte zobowiązania oraz program polityczny utworzonej w 1949 r. NRD, u podstaw których leżała i leży do dnia dzisiejszego troska, aby z ziemi niemieckiej nie wyszła nowa agresja¹⁷, zostały w pełni zrealizowane.

Nawiązanie stosunków między Polską Ludową a NRD i ich późniejszy wszechstronny rozwój, możliwe dzięki demokratycznym i pokojowym przemianom w tej części Niemiec oraz dojściu do władzy w obu państwach tych samych sił społecznych, stanowiło historyczny przełom w dotychczasowych stosunkach polsko-niemieckich, zapoczątkowujący nowy okres, jakościowo inny w porównaniu z poprzednimi. Miało to również duże znaczenie dla stabilizacji pokojowego ładu w Europie powojennej, bowiem usunęło tradycyjne źródło napięcia w tym rejonie kontynentu, a tym samym wpływało na wzrost poczucia bezpieczeństwa narodów całej Europy. Rewolucyjno-demokratyczne przeobrażenia w Polsce i NRD, ich wejście na tory budownictwa socjalistycznego, sojusz z ZSRR, stworzyły zarazem nowe przesłanki do rozwoju między nimi wszechstronnej współpracy i przyjaźni oraz zdeterminowały

¹⁵ *Zbiór Dokumentów PISM 1949*, nr 1, s. 922—923.

¹⁶ Tamże, s. 924—927.

¹⁷ Trosce tej dał wyraz raz jeszcze I sekretarz KC SED E. Honecker w czasie uroczystego zakończenia III fazy KBWE w Helsinkach, podkreślając 30 lipca 1975 r. w swoim przemówieniu, że: „Mając w pamięci gorzkie doświadczenia dwóch pustoszących wojen światowych, które wyszły z ziemi niemieckiej, NRD uważa za swój szczególny obowiązek czynić wszystko, co w jej mocy, by trwale zapewnić pokój i bezpieczeństwo w centrum Europy. (...) Jako państwo socjalistyczne w centrum Europy na styku najpotężniejszych systemów sojuszniczych naszych czasów, NRD uważa bezpieczeństwo za sprawę o pierwszorzędym znaczeniu. Tylko wówczas, gdy zapewnione są bezpieczeństwo i suwerenność państw, możliwa jest owocna, pomyślnie rozwijająca się i wzajemnie korzystana współpraca”. Patrz: E. H o n e c k e r, *Artykuły i przemówienia 1971—1976*, Warszawa 1976, s. 352,

jednolity charakter, zasady i cele ich pokojowej polityki zagranicznej, stawiającej sobie za główny cel wyeliminowanie źródeł nowej wojny i ustanowienie powszechnego bezpieczeństwa w Europie. Znajduje to odbicie w podstawowych dokumentach partyjnych i rządowych oraz w programach politycznych obu państw¹⁸.

Zasady polityki zagranicznej tak w Polsce, jak i w NRD, świadczące o jej pokojowym charakterze, mające służyć urzeczywistnieniu powszechnego pokoju i trwałego bezpieczeństwa w Europie i w świecie, podniesione zostały w obu państwach do rangi norm konstytucyjnych¹⁹.

Oba państwa wraz z pozostałymi krajami socjalistycznymi w całym okresie powojennym konsekwentnie walczyły o ugruntowanie wyników drugiej wojny światowej, o pokojowe i demokratyczne rozwiązanie problemu niemieckiego na bazie Układu Poczdamskiego, o powszechne i całkowite rozbrojenie, zakaz użycia i rozpowszechniania broni atomowej, przestrzeganie w stosunkach międzynarodowych zasad *Karty NZ*, wskazywały na niebezpieczne dla pokoju skutki wyścigu zbrojeń, występowały przeciwko prowadzonej przez chadecję polityce rewizjonistycznej, jak i forowanej przez te kręgi remilitaryzacji RFN, dążyły do normalizacji stosunków i nawiązania z RFN i pozostałymi państwami Zachodu współpracy na zasadach pokojowego współistnienia.

Polska i NRD, opowiadając się za szeroką współpracą międzynarodową w celu przeciwdziałania odrodzeniu się niemieckiej agresywności, występowały przeciw pogłębianiu podziału świata na dwa obozy i rozbiciu Europy na przeciwstawne ugrupowania²⁰.

¹⁸ Patrz: *Manifest PKWN*, Warszawa 1974, s. 18; W. G o m u ł k a, *Artykuły i przemówienia*, Warszawa 1962, t. II, s. 337 oraz t. I, s. 88 i 509; T. S m o l i ń s k i, *Problemy bezpieczeństwa i pokoju w konstytucjach europejskich państw socjalistycznych* (praca na prawach rękopisu), PISM, Warszawa 1972, s. 43; *Revolutionare deutsche Parteiprogramme*, Berlin 1967, s. 194; *Oświadczenie rządu NRD w sprawie polityki zagranicznej*, Berlin 22 II 1950; *Zbiór Dokumentów PISM* 1950, nr 6, s. 543—568.

¹⁹ Por. *Konstytucja PRL, uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r.* Warszawa 1976, s. 6; *Die Verfassung der DDR*, 1949, s. 4; T. S m o l i ń s k i, *Problemy bezpieczeństwa i pokoju...*, s. 41—43.

²⁰ Szerzej na ten temat patrz: O. W i n z e r, *Deutsche Aussenpolitik des Friedens und des Sozialismus*, Berlin 1969, s. 111—119; W. H a n i s c h, *Aussenpolitik und internationale Beziehungen der DDR*, 1949, Bd. 1 bis

Dyplomacie Polski i NRD, dążąc do zapewnienia bezpieczeństwa swych krajów i umocnienia pokoju poprzez stworzenie systemu bezpieczeństwa zbiorowego, zmierzaly od początku swego istnienia do rozładowania napięcia w Europie Środkowej, niezbędnego dla znormalizowania stosunków politycznych oraz realizacji dalszych posunięć odprężeniowych i rozbrojeniowych na szerszą skalę.

Polska aktywnie popierała wysiłki NRD na rzecz rozwiązania problemu niemieckiego zgodnie z wymogami trwałego pokoju w Europie, zawarcia z Niemcami traktatu pokojowego, rozbrojenia obu państw niemieckich i normalizacji stosunków między nimi, domagała się powszechnego uznania NRD na arenie międzynarodowej, przyjęcia jej do ONZ i rezygnacji przez RFN z polityki nieuznawania i dyskryminacji NRD. Z kolei NRD w miarę swych możliwości popierała polskie konstruktywne propozycje rozbrojeniowe, opowiadała się za urzeczywistnieniem polskich planów odnośnie utworzenia w najbardziej newralgicznym dla pokoju rejonie naszego kontynentu, a nawet świata, tj. w Europie Środkowej — na styku dwóch najpotężniejszych obozów militarnych: NATO i Układu Warszawskiego — strefy ograniczonych bądź zamrożonych zbrojeń. NRD popierała polskie dążenia do normalizacji stosunków z RFN i powszechnej akceptacji granic w Europie, a zwłaszcza granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej²¹.

Inicjatywy pokojowe PRL i NRD z lat 1949—1969 zmierzaly do realnego odprężenia i umocnienia bezpieczeństwa w Europie. Jednakże do końca 1969 r. na skutek mało realistycznej i destruk-

1955. Berlin 1972, s. 51—61; A. Klafkowski, W. Morawiecki, *Bezpieczeństwo zbiorowe a sprawa Niemiec*, [w:] *Zagadnienia bezpieczeństwa zbiorowego w Europie*. Warszawa 1955, s. 76—77; *Polityka zagraniczna PRL w świetle układu poczdamskiego*. Warszawa 1972, s. 265—266.

²¹ Patrz: M. Cygański, *Aktywność polityki zagranicznej PRL i NRD w kierunku zapewnienia pokoju i bezpieczeństwa w Europie Środkowej w latach 1954—1974*, (w:) *Powstanie i rozwój NRD w pierwszym ćwierćwieczu jej istnienia*. Praca zbiorowa pod red. A. Czubińskiego. Poznań 1976, s. 165—174; J. Grell, *Współdziałanie Polski i Niemieckiej Republiki Demokratycznej na rzecz normalizacji stosunków w Europie*. [w:] *Powstanie i rozwój...*, s. 151—164.

cyjnej polityki zagranicznej chadeckich rządów w Bonn, stojących na stanowisku nieuznawania NRD oraz poczdamskiego status quo w Europie, wszystkie wysiłki Polski i NRD oraz pozostałych państw socjalistycznych na rzecz stworzenia niezbędnych przesłanek dla trwałego pokoju i budowy efektywnego systemu bezpieczeństwa zbiorowego w Europie nie dały bezpośrednich rezultatów. Mimo to wspólne wysiłki PRL i NRD w latach 1949—1969 w kierunku zapewnienia pokoju i bezpieczeństwa w Europie, zwłaszcza zaś w Europie Środkowej, poprzez utrwalenie status quo w tym rejonie, pokojowe rozwiązanie problemu niemieckiego i normalizację stosunków z RFN oraz wspólna walka z rewizjonizmem i militarystką zachodniemieckim, stały się bardzo ważną płaszczyzną zbliżenia i bliskiej współpracy obu państw oraz przyczyniły się do osłabienia napięcia politycznego w Europie i uniemożliwiły uzyskanie przez RFN dostępu do broni atomowej.

Przedstawione wyżej konsekwentne zabiegi dyplomacji PRL i NRD przyniosły bezpośrednie duże sukcesy dopiero w latach 1970—1975. Sukcesom tym, będącym nieprzemijającym wkładem Polski i NRD do utrwalenia pokoju i umocnienia bezpieczeństwa w Europie, chciałbym poświęcić szczególną uwagę ze względu na ich duże znaczenie polityczne dla obu państw, jak i dla procesu odprężenia w stosunkach Wschód—Zachód i budowy zrębów bezpieczeństwa zbiorowego na naszym kontynencie. Także ze względu na fakt, iż nie doczekały się one jeszcze zbyt wielu opracowań i nie mają szerszego odbicia w historiografii i w literaturze politologicznej obu państw.

Lata 1970—1975 określane są w praktyce międzynarodowej, nauce i publicystyce jako okres odprężenia między Wschodem a Zachodem. Najogólniej rzecz biorąc, pod pojęciem odprężenia rozumie się proces odchodzenia od stanu napięcia w stosunkach między państwami o odmiennych ustrojach, proces osiągnięcia stanu powszechnego poczucia bezpieczeństwa²². Odprężenie poli-

²² Określenie to nie jest jednoznacznie rozumiane i definiowane. Odprężenie, choć jest jednym z kluczowych i podstawowych pojęć *Aktu Końcowego*, nie zostało jednak zdefiniowane w tym *Akcie* w sposób precyzyjny i jednoznaczny, co umożliwia nadawanie temu pojęciu nie zawsze iden-

tyczne w stosunkach Wschód—Zachód, które w latach 1970—1975 stało się rzeczywistym faktem, różniącym się od dawnych okresów chwilowego „ocieplenia” w stosunkach międzynarodowych, było wynikiem oddziaływania całego kompleksu czynników politycznych, militarnych, ekonomicznych i społecznych, wpływających tak z wewnętrznego rozwoju poszczególnych państw socjalistycznych i kapitalistycznych, jak i z ich obiektywnych potrzeb zewnętrznych oraz przemian w obrębie wspólnoty socjalistycznej i w świecie zachodnim. Było ono, ogólnie rzecz biorąc, wynikiem zmiany układu sił na korzyść socjalizmu w sferze politycznej, gospodarczej i militarnej, w skali europejskiej i globalnej²⁴.

W okresie tym stosunki międzynarodowe, zwłaszcza stosunki Wschód—Zachód, weszły w nowy etap rozwoju, którego kierunku i tempa w decydującej mierze określały i określają do dzisiaj kraje socjalistyczne z ZSRR na czele²⁵. Nastąpił zwrot od zimnej wojny do pokojowego współistnienia państw o różnych ustrojach, od napięć zagrażających światowym konfliktem zbrojnym do odprężenia i wzajemnej korzystnej współpracy państw Wschodu i Zachodu.

Zachód zdał sobie sprawę, że jego przewaga, którą uważał za materialną bazę do prowadzenia dotychczasowej polityki z „pozycji siły” wobec Wschodu, należy już do przeszłości. Odzwierciedleniem tego w praktyce było zawarcie w latach 1970—1975 między Stanami Zjednoczonymi a ZSRR i między wszystkimi państwami Wschodu i Zachodu szeregu porozumień i układów, które z jednej strony zamykały okres powojenny — okres konfrontacji, a z drugiej stały się załącznikiem nowego etapu w stosunkach mię-

tycznej treści i zakresu. Patrz. M. Dobrosielski, *Belgrad 77. Zadania, przebieg, wyniki*. Warszawa 1978, s. 10.

²⁴ Patrz szerzej na ten temat: *Odprężenie w stosunkach Wschód—Zachód (dyskusja)*. „Sprawy Międzynarodowe” 1977, nr 1, s. 123—141; *Perspektywy Europy. Bezpieczeństwo i współpraca w latach siedemdziesiątych*. Warszawa 1975, s. 9; D. M. Proektor, *Europejska biezopastnost i satrudnicestwo: priedposylki, problemy, perspektivy*. Izd. „Nauka”. Moskwa 1976, s. 14—20; A. Czubarin, *Pokojowe współistnienie państw o różnych ustrojach społecznych*. „Nowe Drogi 1975, nr 10, s. 138—139.

²⁵ Por. M. Dobrosielski, *Z teorii i praktyki pokojowego współistnienia*. Warszawa 1976, s. 60.

dzynarodowych — negocjacji i rozwoju wszechstronnej współpracy, opartej na zasadach pokojowego współistnienia.

Oceniając ten okres, profesor Nikołaj Lebiediew, rektor Moskiewskiego Państwowego Instytutu Stosunków Międzynarodowych MSZ ZSRR, pisze: „W historii stosunków międzynarodowych chyba trudno byłoby znaleźć przykład, gdy w tak krótkim okresie — między XXIV i XXV Zjazdem KPZR — udało się dokonać tylu olbrzymich, pozytywnych zmian o żywotnym znaczeniu dla pokoju i bezpieczeństwa narodów. (...) To, co udało się osiągnąć w tym zakresie na początku lat siedemdziesiątych, ma niewątpliwie nieprzemijające znaczenie”²⁵.

Odprężenie polityczne w latach 1970—1975 stworzyło mocne podwaliny dla zbudowania trwałego i powszechnego systemu bezpieczeństwa i rozwoju pokojowej współpracy między wszystkimi państwami i narodami w Europie, umożliwiło bowiem rozwiązanie wszystkich problemów — skutków II wojny światowej, usunęło źródła napięcia międzynarodowego, a tym samym otwarło drogę do budowy nowego typu stosunków międzynarodowych, opartych na powszechnej akceptacji zasad pokojowego współistnienia i europejskiego terytorialno-politycznego status quo.

Do procesu odprężenia politycznego w latach 1970—1975 i utrwalenia pokoju w Europie, a tym samym i w świecie²⁶, duży wkład wniosły Polska i NRD. Oba państwa aktywnie uczestniczyły w procesie umacniania jedności politycznego działania państw wspólnoty socjalistycznej na arenie międzynarodowej i ich pokojowej ofensywie²⁷. Jak podkreślono we wspólnym oś-

²⁵ N. Lebiediew, *Nowy etap stosunków międzynarodowych*, Warszawa 1978, s. 5—7; Por. również ocenę tego okresu zawartą w referacie sprawozdawczym KC KPZR na XXV Zjazd, (w:) *Referat sprawozdawczy KC KPZR na XXV Zjazd wygłoszony przez sekretarza generalnego KC KPZR Leonida Breżniewa*, Warszawa 1976, s. 10.

²⁶ Istnieje bowiem ścisła zależność pomiędzy bezpieczeństwem Europy a bezpieczeństwem ogólnoswiatowym i jak pisze wielu autorów, „nie jest możliwe zapewnienie pokoju światowego bez uprzedniego rozwiązania problemu Europy”; rozwiązanie problemu bezpieczeństwa europejskiego miałooby najbardziej istotne znaczenie dla sprawy pokoju w skali światowej. Por. E. Ranshoven-Wertheimer, *Victory is not enough*, Nowy Jork 1942, s. 287; K. E. Birnbaum, *Frieden in Europa: Voraussetzungen, Chancen, Versuche*, Opladen 1970, s. 96—97.

wiadczeniu delegacji partyjno-rządowych PRL i NRD, [Polska Rzeczpospolita Ludowa i Niemiecka Republika Demokratyczna są aktywnymi członkami wspólnoty państw socjalistycznych i jej organizacji Układu Warszawskiego i RWPG i stale działają na rzecz rozwoju i umocnienia tej wspólnoty] (...) PRL i NRD konsekwentnie realizują jednolitą, uzgodnioną politykę państw Układu Warszawskiego, skierowaną ku bezpieczeństwu, współpracy międzynarodowej, odprężeniu i pokojowi³⁷. Słuszność tego stanowiska obu państw potwierdził rozwój wydarzeń międzynarodowych, a zwłaszcza proces odprężenia w stosunkach Wschód—Zachód w latach 1970—1975, którego punktem kulminacyjnym było podpisanie 1 sierpnia 1975 r. w Helsinkach *Aktu Końcowego KBWE*, zwanego powszechnie „*Wielką Kartą Pokoju dla Europy*”³⁸.

Zanim jednak doszło do podpisania tego ważnego dla pokoju i bezpieczeństwa Europy dokumentu, otwierającego nowy etap w rozwoju stosunków międzynarodowych, trzeba było rozwiązać szereg problemów politycznych w Europie, uregulować ostatecznie problemy będące skutkami II wojny światowej, a zwłaszcza problem niemiecki. Należało przezwyciężyć pozostałości zimnej wojny i ugruntować proces odprężenia w stosunkach Wschód—Zachód oraz utrwalić poczdamski ład pokojowy w Europie. Zdając sobie z tego sprawę i chcąc pozbawić Zachód kontrargumentów, którymi starał się on storpedować zwołanie KBWE albo mocno ją opóźnić, Polska, NRD, ZSRR i pozostałe kraje socjalistyczne rozwinęły aktywną działalność dyplomatyczną w tych kierunkach. Przełomowym etapem tego działania, a zarazem jego platformą był XXIV Zjazd KPZR i przyjęty na nim długofalowy program walki o pokój i bezpieczeństwo międzynarodowe, zwany *Programem Pokoju*³⁹.

³⁷ Por. *Współpraca Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej i Niemieckiej Socjalistycznej Partii Jedności w latach 1971—1976, Dokumenty i materiały*. Warszawa 1977, s. 19 i 34—37.

³⁸ Patrz: *Oświadczenie delegacji partyjno-rządowych PRL i NRD z okazji 30-lecia PRL i 25-lecia NRD*. „Trybuna Ludu” 9 VI 1974.

³⁹ Treść Aktu Końcowego patrz: *Wielka Karta Pokoju. Materiały Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie*. Warszawa 1975.

⁴⁰ Patrz: *XXIV Zjazd Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego. Referaty i uchwały*. Warszawa 1971.

Program ten stał się przedmiotem analizy VIII Zjazdu Niemieckiej Socjalistycznej Partii Jedności i VI Zjazdu PZPR. Polska i NRD nie tylko go poparły, ale też przystąpiły z dużym rozmachem do urzeczywistnienia zawartych w nim postulatów³¹.

Dążąc do tego, by pomyślnie i pokojowo rozwijająca się Europa stała się rzeczywistością nieodwracalną, VI Zjazd PZPR uchwalił specjalną rezolucję w sprawie umocnienia bezpieczeństwa i pokoju w Europie, stwierdzającą m. in.: „Dla osiągnięcia tego celu będziemy współdziałać ze wszystkimi siłami pokojowymi i ze wszystkimi państwami, które podzielają naszą troskę o przyszłość Europy — gotowe są wspólnie budować trwałą pokój, bezpieczeństwo i współpracę na naszym kontynencie”³². Podkreślając, iż „celem naszej polityki zagranicznej jest zapewnienie warunków dla wszechstronnej i przyjaznej, opartej na zasadach pokojowego współistnienia współpracy państw i narodów Europy”, rezolucja ta stwierdzała: „Nadal konsekwentnie przeciwdziałać będziemy siłom zimnej wojny, odwetu i militarystki, które jeszcze nie zrezygnowały z oporu i snują nowe plany antagonizowania i dezintegracji Europy, zatruwając międzynarodową atmosferę. Wspierać będziemy wszystko to, co sprzyja pokojowi i współpracy. Dążyć będziemy nadal do położenia kresu wyścigowi zbrojeń i zdjęcia jego ciężaru z narodów, do podjęcia wysiłków na rzecz rozbrojenia”³³.

Ponadto, opowiadając się za zwołaniem Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, która „powinna walczyć o stworzenie między państwami Europy systemu zobowiązań, wykluczających wszelkie użycie siły lub groźby jej użycia, zapewniających przestrzeganie zasad integralności terytorialnej, poszanowanie ich suwerenności, nieingerencji w sprawy wewnętrzne, równouprawnienia i niezależności wszystkich państw”,

³¹ Por. W. Grabska, J. Sułek, *Polityczna, gospodarcza i sojusznicza współpraca PRL i NRD*. „Przegląd Stosunków Międzynarodowych”. Opole 1975, nr 2—3 (56—57), s. 14; *Współpraca Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej...*, s. 44.

³² Patrz: VI Zjazd PZPR. *Podstawowe materiały i dokumenty*. Warszawa 1972, s. 377.

³³ Tamże.

rezolucja postulowała „aby przejść do aktywnych wielostronnych przygotowań do odbycia konferencji jeszcze w 1972 r.”³⁴

Idea konferencji europejskiej jako ważnego czynnika budowania systemu bezpieczeństwa zbiorowego w Europie była stałym elementem dwu- i wielostronnych spotkań szefów partii i rządów oraz ministrów spraw zagranicznych Polski i NRD³⁵, a od połowy lat sześćdziesiątych jednym z głównych problemów polityki zagranicznej obu państw, konsekwentnie usuwających liczne przeszkody na drodze do jej zwołania. Szczególnie aktywną działalność na rzecz przekształcenia idei konferencji ogólnoeuropejskiej w rzeczywistość rozwinęły i prowadziły oba państwa w latach 1970—1975. Tylko w okresie od 1970 r. do 1972 r. dyplomacja polska przeprowadziła z państwami Europy Zachodniej ponad sto konsultacji i rozmów politycznych na różnych szczeblach, których tematem były sprawy związane ze zwołaniem i zadaniami KBWE³⁶.

[Polska i NRD koncentrowały swoją uwagę na kwestii zasad stosunków między państwami, w szczególności respektowania zasad nienaruszalności granic i integralności terytorialnej.] Oba państwa stały bowiem na stanowisku — jak powiedział w wywiadzie dla PAP wiceminister spraw zagranicznych PRL Jan Bisztyga — iż „rzeczywisty system bezpieczeństwa powinien opierać się na realiach europejskich, jakie ukształtowały się po II wojnie światowej, w tym zwłaszcza na uznaniu ostatecznego charakteru granic ustalonych w Europie w wyniku II wojny światowej wraz ze wszystkimi wynikającymi z tego konsekwencjami, jeżeli chodzi o przestrzeganie prawno-międzynarodowych zasad nienaruszalności granic i integralności terytorium”³⁷.

Oba państwa nie tylko opowiadały się za jak najszybszym zwołaniem KBWE³⁸, ale podkreślały też wielokrotnie, że „dążyć będą

³⁴ Tamże.

³⁵ Patrz: M. Cygański, *Aktywność polityki zagranicznej...*, s. 177.

³⁶ Patrz: J. Wiejacz, *Nowy etap tworzenia trwałego bezpieczeństwa w Europie*. „Sprawy Międzynarodowe” 1973, nr 7—8, s. 16.

³⁷ „Trybuna Ludu” 27 IV 1973.

³⁸ Por. Przemówienie powitalne I sekretarza KC PZPR E. Gierka wygłoszone na VIII Zjeździe SED 16 czerwca 1971 r. „Trybuna Ludu” 17 VI

do tego, aby europejska konferencja bezpieczeństwa i współpracy rozpoczęła nowy etap w historii Europy, etap tworzenia systemu bezpieczeństwa zbiorowego i rozwoju wszechstronnej, wzajemnie korzystnej współpracy między wszystkimi państwami europejskimi”⁴³.

Lata 1970—1975 były dla Polski i NRD najbardziej owocnym pięcioleciem w dotychczasowym ich rozwoju⁴⁴. Był to zarazem okres najbardziej dynamicznie rozwijającej się współpracy i rozwoju wszechstronnych stosunków między obu państwami. Jak podkreślił premier Polski 5 lipca 1975 r.: „Stosunki dwustronne między Polską i NRD rozwijały się przez całe ćwierć-wieku pomysłnie. Ale wielkiego przyspieszenia doznały one dopiero w ostatnich latach. Jest to rezultat bliższego współdziałania obu naszych partii i narodów, przyjacielskiego klimatu, jaki zapanował w naszych wzajemnych kontaktach”⁴⁵.

Dynamicznemu rozwojowi wszechstronnych stosunków między PRL i NRD sprzyjała twórcza realizacja programów społeczno-gospodarczego rozwoju obu państw przyjętych na VI Zjeździe PZPR w grudniu 1971 r. i VIII Zjeździe SED w czerwcu 1971 r. oraz daleko idąca integracja i jedność działania wszystkich państw wspólnoty socjalistycznej w tym czasie⁴⁶. Liczne spotkania przy-

1971; *Wspólny komunikat o wizycie przywódców partyjno-rządowych NRD w Polsce*. „Trybuna Ludu” 21 IX 1971; także W. Multan, *Konferencja w sprawie bezpieczeństwa i współpracy w Europie*, (Wybór dokumentów 1964—1972). Warszawa 1973, s. 247.

⁴³ Patrz: *Deklaracja o umocnieniu przyjaźni i pogłębieniu współpracy między PRL a NRD*. Berlin 20 VI 1973 r. [w:] *Współpraca Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej...*, s. 71.

⁴⁴ Potwierdzenie tego faktu znajduje odbicie w dokumentach VII Zjazdu PZPR i IX Zjazdu SED, Por. VII Zjazd Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, 8—12 grudnia 1975. *Podstawowe materiały i dokumenty*. Warszawa 1975; IX Zjazd Niemieckiej Socjalistycznej Partii Jedności, 18—22 maja 1976. *Podstawowe dokumenty*. Warszawa 1977.

⁴⁵ Patrz: *Przemówienie wygłoszone z okazji 25 rocznicy podpisania Układu Zgorzeleckiego*. „Trybuna Ludu” 5 VII 1975. Por. także *Przemówienie I sekretarza KC SED E. Honeckera wygłoszone na VII Zjeździe PZPR*, Warszawa 9 XII 1975., (w:) *Współpraca Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej...*, s. 210—215.

⁴⁶ Por. W. Hänisch, *NRD — czynnik socjalizmu i pokoju w Europie*. „Sprawy Międzynarodowe” 1974, nr 10, s. 37—38.

wódców PZPR i SED, premierów rządów obu krajów oraz konsultacje ministrów spraw zagranicznych wraz z uchwałami VI Zjazdu PZPR i VIII Zjazdu SED stworzyły nowe perspektywy dotychczasowym zasadom współpracy, a szczególnie służyły koordynacji działań politycznych i wspólnej walce dyplomatycznej obu państw o utrwalenie pokoju i bezpieczeństwa w Europie.

Oceniając pozytywnie skutki dotychczasowego rozwoju wszechstronnych stosunków i współpracy tak dla obu państw, jak i dla całej wspólnoty socjalistycznej, dla pokoju i bezpieczeństwa Europy, Polska i NRD dążąc do ich dalszego pogłębiania podpisały w Berlinie 20 czerwca 1973 r. wspólną *Deklarację o umocnieniu przyjaźni i pogłębieniu współpracy między PRL i NRD*¹. Dokument ten, będący twórczym rozwinięciem założeń układu sojuszniczego z 1967 r., z jednej strony potwierdzał kształtowanie się i rozwój stosunków nowego typu między Polską a NRD, a z drugiej, biorąc pod uwagę narastający proces międzynarodowego odprężenia w Europie, wypowiadał się nie tylko za dalszym zacieśnieniem dotychczasowych stosunków i wszechstronnej współpracy między obu państwami, ale także za wspólnym działaniem na rzecz realizacji zasad pokojowego współistnienia państw i umacniania bezpieczeństwa Europy.

W *Deklaracji* tej oba państwa podkreślały, że „pomyślnie rozwijająca się przyjaźń, współpraca i wzajemna pomoc, wynikające z jednności celów i zadań w budowie socjalizmu oraz ze zgodności podstawowych interesów narodowych i międzynarodowych, przyczyniają się do zbliżenia między narodami PRL i NRD oraz do wszechstronnego rozwoju obu państw, do wzrostu ich roli i autorytetu w stosunkach międzynarodowych, stanowiąc jednocześnie wkład w dzieło umacniania jednności wspólnoty państw socjalistycznych oraz ważny element bezpieczeństwa i pokoju w Europie” oraz „wysoko oceniając dotychczasowy dorobek współpracy opartej na wzajemnym zaufaniu i braterstwie” oświadczyły, że „będą nadal dynamicznie rozwijać swe stosunki we wszystkich

¹ Treść tej deklaracji patrz: *Współpraca Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej...*, s. 67—71.

dziejzinach w celu pogłębienia związków między obu krajami i więzi przyjaźni między społeczeństwami PRL i NRD”⁴⁴.

Polska i NRD potwierdziły w *Deklaracji* swoją zdecydowaną wolę dalszego współdziałania na rzecz bezpieczeństwa i normalizacji stosunków w Europie, podkreśliły, że „będą nadal zdecydowanie działać na rzecz wcielenia w życie leninowskich zasad pokojowego współistnienia państw o odmiennych systemach społeczno-ekonomicznych, w interesie pokoju i bezpieczeństwa w Europie i na całym świecie”⁴⁵.

W latach 1970—1975 Polska i NRD aktywnie kontynuowały swą działalność na rzecz pełnej normalizacji stosunków z RFN. Wysiłki te, będące najbardziej spektakularnym obrazem współpracy Polski i NRD na rzecz odprężenia i umocnienia bezpieczeństwa w Europie, uwieńczone zostały stworzeniem traktatowych podstaw normalizacji stosunków obu państw z RFN. W ich rezultacie został zawarty układ między PRL i RFN (7 grudnia 1970) o podstawach normalizacji wzajemnych stosunków⁴⁶ oraz pakiet tzw. układów międzyniemieckich, tj. układ między NRD i RFN o ruchu tranzytowym osób i towarów cywilnych między RFN a Berlinem Zachodnim, porozumienie między NRD i Senatem Berlina Zachodniego dotyczące ułatwienia i ulepszenia podróży i odwiedzin, uregulowania problemu enklaw w drodze wymiany terytoriów oraz podpisany 21 grudnia 1972 r. w Berlinie układ o podstawach stosunków między NRD i RFN⁴⁷.

Na temat normalizacji stosunków Polski i NRD z RFN i jej prawnomiędzynarodowych aspektów napisano już wiele, tak

⁴⁴ Tamże, s. 68—69.

⁴⁵ Tamże, s. 70—71.

⁴⁶ Tekst układu PRL—RFN patrz. *Zbiór Dokumentów PISM*, 1970, nr 12; *Der Vertrag Zwischen der Bundesrepublik Deutschland und der Volksrepublik Polen*, (w:) *Presse — und Informationsamt der Bundesregierung*, Bonn 1970.

⁴⁷ Treść tych układów i porozumień NRD z RFN i Senatem Berlina Zachodniego patrz. *Zbiór Dokumentów PISM*, 1971, nr 12 i 1972, nr 12; także: *Für Entspannung und dauerhaften Frieden in Europa. Dokumente, Herausgegeben vom Ministerium für Auswärtige Angelegenheiten der DDR*, Berlin 1977, s. 8—123.

w Polsce, jak i w obu państwach niemieckich⁴⁸. Dlatego też chciałbym tylko wskazać na jej polityczno-międzynarodowe znaczenie dla pokoju i umocnienia bezpieczeństwa Europy. Doniosłe znaczenie tych porozumień wraz z zawartym 12 sierpnia 1970 r. układem między ZSRR i RFN⁴⁹ oraz podpisanym 3 września 1971 r. porozumieniem między czterema wielkimi mocarstwami w sprawie Berlina Zachodniego⁵⁰, wykraczające daleko poza stosunki wzajemne państw sygnatariuszy, polegało głównie na tym, iż odegrały one istotną rolę w zakresie podejmowanych wówczas w Europie, a trwających do dnia dzisiejszego, wysiłków na rzecz ustanowienia nowych form i struktur bezpieczeństwa i współpracy międzynarodowej na naszym kontynencie⁵¹.

Układy i porozumienia będące zwycięstwem konstruktywnej i realistycznej polityki zagranicznej Polski i NRD, ZSRR oraz pozostałych państw socjalistycznych, pogłębiły znacznie proces odprężenia międzynarodowego w Europie, stanowiąc równocześnie jego produkt. Rozwiązywały one te problemy polityczne, które na europejskiej arenie międzynarodowej były kwalifikowane jako najbardziej drażliwe i sporne w stosunkach Wschód—Zachód. Pod względem terytorialnym dotyczyły regionu uważanego pow-

⁴⁸ Patrz m. in.: L. Gelberg, *Normalizacja stosunków PRL—RFN*. Warszawa 1978; J. Kokot, *Od Poczdamu do Helsinek*. Opole 1974, s. 41—142; J. Skibiński, *Dwa państwa niemieckie*. Warszawa 1974, s. 353—357; O. T. Bogomołow, *Socjalizm i europejska biezopasnost*. Moskwa 1977, s. 92—106 i 124—173; A. Klafkowski, *Układ Polska—RFN z 7 grudnia 1970 r. Podstawy interpretacji w świetle prawa międzynarodowego*. Warszawa 1973; J. Sułek, *Znaczenie porozumień międzynarodowych z lat 1970—1972 dla bezpieczeństwa w Europie*. „Studia Nauk Politycznych”. Warszawa 1973, nr 3/13, s. 109—110. Szczególnie bogata literatura na ten temat ukazała się w RFN. Cechą wspólną większości tych opracowań jest kwestionowanie ostatecznego uregulowania na płaszczyźnie prawa międzynarodowego zachodniej granicy Polski. Por. np. C. Arnolt, *Die Verträge von Moskau und Warschau. Politische, Verfassungsrechtliche und volkenrechtliche Aspekte*. Bonn 1973; O. Kimminich, *Der Moskauer Vertrag vom 12. August 1970*. Bd. 1: *Eine volkenrechtliche Analyse*. Hamburg 1973.

⁴⁹ Zbiór Dokumentów PISM. 1970, nr 8.

⁵⁰ Tamże 1971, nr 9; także, *Für Entspannung und dauerhaften...*, s. 19—31.

⁵¹ Por. J. Sułek, *Znaczenie porozumień...*, s. 110.

szechnie za najbardziej newralgiczny punkt zapalny, obszar potencjalnego konfliktu wojennego w Europie i w świecie.

Wejście w życie tych układów i porozumień oznaczało uznanie przez Zachód, zwłaszcza przez RFN, politycznych i terytorialnych realiów w Europie, a tym samym było ważnym elementem w budowie trwałego systemu bezpieczeństwa europejskiego²². Na ich istotne znaczenie dla utrwalenia pokoju w Europie zwrócił uwagę minister spraw zagranicznych PRL Stefan Olszowski, podkreślając, że układy te „stanowiące integralną całość polityczną, umacniają i utrwalają pokojowy ład w Europie. Wychodzą one bowiem z uznania za nienaruszalne i nieodwracalne istnienie w Europie granic ukształtowanych w wyniku zwycięstwa nad III Rzeszą hitlerowską, a przede wszystkim granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej. Wychodzą one z istnienia dwóch suwerennych państw niemieckich; oznaczają prawomędzynarodowe uznanie tego faktu; uznają za nienaruszalną granicę między NRD a RFN. Stanowią więc te układy potwierdzenie polityczno-terytorialnego stanu rzeczy, co zawsze było i jest podstawowym i koniecznym warunkiem bezpieczeństwa i trwałego pokojowego współżycia narodów”²³.

W ten sposób długoletnia walka Polski i NRD, ZSRR oraz pozostałych państw socjalistycznych z kursem rewizjonistycznym polityki wschodniej RFN w latach 1949—1969 zakończyła się zwycięstwem w postaci formalnego wyrzeczenia się przez nowy rząd SPD—FDP wszelkich zakusów rewizjonistyczno-odwetowych wobec wschodnich sąsiadów²⁴. Stworzony został sprzyjający klimat do dalszych poszukiwań skutecznych środków zapewnienia trwałego pokoju i bezpieczeństwa na naszym kontynencie, bowiem ostatecznie została zlikwidowana tak uporczywie podtrzymywana przez rządy chadeckie w Bonn fikcja o rzekomym prowizorycznym stanie prawnym na obszarze byłej III Rzeszy Niemieckiej²⁵.

²² Por. E. Honecker, *Arytkuły i przemówienia...*, s. 148; *Przemówienie E. Gierka wygłoszone na wiecu w Berlinie 20 VI 1973 r. z okazji wizyty przyjaźni delegacji partyjno-rządowej PRL w NRD*, „Trybuna Ludu” 21 VI 1973.

²³ „Trybuna Ludu” 27 V 1972.

²⁴ Por. M. Cygański, *Aktywność polityki zagranicznej...*, s. 176; W. Poeggel, *Bezpieczeństwo europejskie i normalizacja stosun-*

Dzięki traktatowej normalizacji stosunków Polski i NRD oraz pozostałych państw socjalistycznych z RFN tzw. kwestia niemiecka przestała odgrywać dotychczasową rolę hamulca w kształtowaniu nowego modelu stosunków między Wschodem a Zachodem, a tym samym w procesie budowania trwałego systemu bezpieczeństwa i współpracy w Europie, opartego na powszechnej akceptacji zasad pokojowej koegzystencji i europejskiego status quo. W zamknięciu kwestii niemieckiej, co przydało nowych impulsów dynamice dialogu Wschód—Zachód, a w szczególności otwarło drogę do zwołania i skutecznego przeprowadzenia KBWE i ułatwiło rozpoczęcie rozmów rozbrojeniowych w Wiedniu⁵⁶, należy widzieć duży wkład Polski i NRD do procesu odprężenia i umocnienia bezpieczeństwa w Europie⁵⁷.

Odtąd, gdy zostały wreszcie spełnione przez RFN i pozostałe państwa zachodnie warunki normalizacji sytuacji europejskiej, które kraje socjalistyczne wysuwały od ponad 20 lat w swej polityce zagranicznej, tj. uznanie NRD jako równorzędnego podmiotu międzynarodowego, powszechne uznanie istniejących granic w Europie, uznanie specjalnego statusu Berlina Zachodniego, stworzone zostały niezbędne podstawy współdziałania wszystkich państw Europy na rzecz ustanowienia trwałego systemu bezpieczeństwa zbiorowego na naszym kontynencie.

W wyniku powszechnego uznania NRD na arenie międzynarodowej⁵⁸, dzięki konsekwentnym zabiegom Polski i ZSRR, których skutkiem było przyjęcie Niemieckiej Republiki Demokratycznej 18 września 1973 r. wraz z RFN do ONZ⁵⁹, zapewniony został rów-

ków między NRD i RFN. „Przegląd Zachodni” 1973, nr 2, s. 251—260.

⁵⁵ Por. J. Sułek, *Znaczenie porozumień...*, s. 115.

⁵⁶ Por. H. Kroger, *Konsekwencje układów normalizacyjnych państw socjalistycznych i NRF*. *Przegląd Stosunków Międzynarodowych*. Opole 1974, nr 1(49), s. 23—24.

⁵⁷ Por. J. Sułek, *Bezpieczeństwo i współpraca w Europie w latach siedemdziesiątych — bilans i perspektywy*. „Przegląd Stosunków Międzynarodowych”. Opole 1975, nr 4(58), s. 23—24.

⁵⁸ Patrz: *DDR Werden und Wachsen. Zur Geschichte der DDR*. Praca zbiorowa pod red. H. Heitzera. Dietz Verlag Berlin 1974, s. 557.

⁵⁹ Patrz: *Wnieszniaja politika i miezdunarodnyje otnoszenia Gierman-skoj Demokratycznej Respubliki*. Moskwa 1974, s. 261; *PRL—NRD, Sojusz i współpraca*. Warszawa 1974, s. 279.

noprawny udział tego państwa w życiu międzynarodowym. W ten też sposób poniosła fiasko polityka międzynarodowej blokady i izolacji NRD⁶⁰. Dla NRD otwarły się nowe możliwości prowadzenia pokojowej polityki i walki o rozwój wszechstronnej współpracy między państwami o różnych ustrojach na zasadach pokojowego współistnienia oraz o bezpieczeństwo zbiorowe i trwały pokój w Europie.

Ważnym momentem, który przyspieszył złamanie blokady dyplomatycznej wokół NRD, był jej konstruktywny udział wraz z Polską i całą wspólnotą socjalistyczną w wielostronnych rozmowach przygotowawczych do KBWE, które rozpoczęły się 22 listopada 1972 r. w Helsinkach. Józef Wiejacz pisze: „Przez cały czas trwania wielostronnych rozmów przygotowawczych merytoryczną inicjatywą rozmów należała do ZSRR, Polski i innych krajów socjalistycznych. (...) Zajmując zdecydowane stanowisko w sprawach zasadniczych, delegacje krajów socjalistycznych wykazywały jednocześnie maksymalną elastyczność w poszukiwaniu takich rozwiązań i sformułowań, które byłyby do zaakceptowania przez wszystkie państwa uczestniczące w rozmowach”⁶¹. I tak np. Polska wraz z Francją zaproponowała zaaprobowany później trójfazowy model konferencji. Z inicjatywy Polski powołano grupę roboczą do spraw technicznych i finansowych konferencji. Polska przyczyniła się także w dużym stopniu do wyodrębnienia nienaruszalności granic jako samodzielnej zasady i wniosła wkład w sformułowania dotyczące kooperacji przemysłowej, współpracy kulturalnej, naukowo-technicznej itp.⁶² NRD zgłosiła uzupełnienia do porządku dziennego przyszłej konferencji, dotyczące wyodrębnienia zasady powstrzymywania się od groźby lub użycia siły we wzajemnych stosunkach.

Dyplomacja Polski i NRD razem z przedstawicielami ZSRR i pozostałych krajów socjalistycznych nie tylko odegrała bardzo aktywną rolę w wielostronnych rozmowach przygotowawczych

⁶⁰ Por. M. G. L e l i s i e j e w, *Bon i GDR*. Mińsk 1975, s. 252; *PRL—NRD. Sojusz...*, s. 285.

⁶¹ J. W i e j a c z, *Nowy etap tworzenia...*, s. 13—14.

⁶² Tamże, s. 47—17.

do KBWE, ale również wniosła konstruktywny wkład w jej zorganizowanie i przyczyniła się do pomyślnego zakończenia tego bezprecedensowego wydarzenia w dziejach Europy. E. Honecker podkreślił: „Jako nieodłączna część wspólnoty socjalistycznej NRD współtworzyła dzieło układów europejskich i wniosła tym swój wkład w pomyślny przebieg konferencji bezpieczeństwa, udowadniając w każdej z faz tego procesu — przebiegającego nie bez sprzeczności — że działa konsekwentnie w interesie pokoju i bezpieczeństwa i że stanowi czynnik stabilizacji pokoju w Europie”⁵³. Znajduje to również potwierdzenie w przemówieniu E. Gierka, który 31 lipca 1975 r. podkreślił w Helsinkach m. in., że: „PRL wespół z NRD dokonały zasadniczego zwrotu w wielowiekowych i trudnych dziejach sąsiedztwa naszych narodów. (...) W nowym ukształtowaniu stosunków między Polską i obydwoma państwami niemieckimi, w umocnieniu pokojowego współżycia w Europie Środkowej widzimy niezbędny wkład wszystkich jej krajów do zapewnienia trwałego bezpieczeństwa na całym kontynencie”⁵⁴.

Zgodnie z podpisaną w Berlinie 20 czerwca 1973 r. deklaracją o umocnieniu przyjaźni i pogłębieniu współpracy między PRL a NRD, stwierdzającą, że „oba państwa dążyć będą do tego, aby europejska konferencja bezpieczeństwa i współpracy rozpoczęła nowy etap w historii Europy, etap tworzenia systemu bezpieczeństwa zbiorowego i rozwoju wszechstronnej, wzajemnie korzystnej współpracy między wszystkimi państwami europejskimi”⁵⁵, Polska i NRD brały aktywny udział we wszystkich trzech fazach KBWE i wniosły twórczy wkład do opracowania jej *Aktu Końcowego*. Postulaty wysuwane przez Polskę i NRD podczas kolejnych faz KBWE nie były oderwane od rzeczywistości, nie były posunięciami taktycznymi ani nie miały na celu zapewnienia interesów tylko własnej racji stanu. Były one wysuwane przez oba kraje już w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych i dotyczyły elementarnych podstaw trwałego pokoju i bezpieczeństwa wszystkich państw

⁵³ Patrz: *Przemówienie wygłoszone na KBWE 30 lipca 1975 r. w Helsinkach*, (w:) E. Honecker, *Artykuły i przemówienia...*, s. 351.

⁵⁴ Patrz: *Wielka Karta Pokoju...*, s. 6.

⁵⁵ Patrz: *Współpraca Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej...*, s. 71.

w Europie. Świadczy o tym fakt, iż zostały zaakceptowane przez wszystkich uczestników KBWE i znalazły swoje odbicie w *Akcie Końcowym*, zwanym powszechnie *Wielką Kartą Pokoju dla Europy*, podpisanym przez przywódców 33 państw Europy oraz Stanów Zjednoczonych i Kanady w Helsinkach 1 sierpnia 1975 r.⁶⁶

Polska i NRD wraz z pozostałymi państwami socjalistycznymi w latach 1973—1975, a więc w okresie trwania II i III fazy prac nad przygotowaniem *Aktu Końcowego KBWE*, energicznie domagały się uzupełnienia procesu odprężenia politycznego odprężeniem militarnym, redukcji i zahamowania wyścigu zbrojeń, rozwiązania paktów wojskowych, a zwłaszcza zakończenia wojny w Wietnamie i na Bliskim Wschodzie⁶⁷. Wysiłki te zostały częściowo uwieńczone sukcesami, m. in. rozpoczęciem z dniem 30 października 1973 r. w Wiedniu oficjalnych rokowań w sprawie wzajemnej redukcji sił zbrojnych i zbrojeń w Europie Środkowej, które trwają do dnia dzisiejszego⁶⁸.

Wiedeńskie rokowania rozbrojeniowe, w których konstruktywny udział bierze Polska i NRD, choć nie dały w latach 1973—1975 bezpośrednich, konkretnych rezultatów, jednak w dużym stopniu zdeterminowały proces odprężenia politycznego w Europie, a tym samym oddziaływały pozytywnie na prace KBWE i przyczyniły się w pewnym stopniu do ich owocnego zakończenia.

Ścisła współpraca Polski i NRD z pozostałymi państwami socjalistycznymi, konsekwentnie rozwijane przez nich inicjatywy pokojowe w dziedzinie polityki zagranicznej złożyły się na to, co słusznie nazywa się pokojową ofensywą socjalizmu, która wraz ze zmianą na jego korzyść układu sił w pierwszych latach siedemdziesiątych doprowadziła do procesu odprężenia politycznego w Europie, do upowszechnienia się w praktyce zasad pokojowego

⁶⁶ Treść *Aktu Końcowego KBWE* patrz: *Wielka Karta Pokoju...*, s. 9—103.

⁶⁷ Por. *Organizacja Układu Warszawskiego 1955—1975. Dokumenty i materiały*. Warszawa 1975, s. 176—220.

⁶⁸ Szerzej na temat tych rokowań patrz: D. Gierycz, *Rozbrojenie, bezpieczeństwo. Aktualne problemy*, Warszawa 1974, s. 62—65; S. Dąbrowa, *Rozbrojenie regionalne w Europie Środkowej — negocjacje wiedeńskie*, „Sprawy Międzynarodowe” 1978, nr 7—8, s. 7—16.

współistnienia w stosunkach między państwami o odmiennych ustrojach, a tym samym do utrwalenia pokoju w świecie i umocnienia bezpieczeństwa europejskiego.

Dzięki aktywnej walce Polski i NRD o pokój i bezpieczeństwo międzynarodowe oba państwa umocniły swą pozycję i autorytet, a tym samym otwarły sobie szeroką drogę do jeszcze większego i skuteczniejszego oddziaływania na pokojowy rozwój sytuacji politycznej w Europie i w świecie⁶⁹.

Biorąc to wszystko pod uwagę PRL i NRD wspólnie postanowiły, że: „Będą nadal aktywnie uczestniczyć w walce o wprowadzenie w życie leninowskich zasad pokojowego współistnienia krajów o odmiennych ustrojach” i „konsekwentnie działać na rzecz realizacji doniosłej idei bezpieczeństwa ogólnoeuropejskiego”⁷⁰.

Stanowisko to znalazło wyraz w dokumentach VII Zjazdu PZPR i IX Zjazdu SED, które, przyjmując za podstawę deklarację o umocnieniu przyjaźni i pogłębieniu współpracy między PRL i NRD z 20 czerwca 1973 r. oraz *Akt Końcowy KBWE*, wytyczyły dalsze kierunki i konkretne zadania walki i współdziałania obu państw na arenie międzynarodowej na rzecz umocnienia pokoju i bezpieczeństwa Europy. Opowiadając się za kontynuacją i twórczym rozwojem dotychczasowej polityki zagranicznej VII Zjazd PZPR i IX Zjazd SED podkreśliły konieczność dalszego zacieśnienia wzajemnych stosunków Polski i NRD, a zwłaszcza współdziałania obu państw na rzecz pełnej materializacji *Aktu Końcowego KBWE* i uzupełnienia odprężenia politycznego odprężeniem militarnym⁷¹.

Komitet Centralny SED w pozdrowieniach dla VII Zjazdu PZPR podkreślił: „W polityce zagranicznej angażujemy — u boku

⁶⁹ Por. *Rezolucja VII Zjazdu PZPR — O dalszy rozwój sił socjalizmu i utrwalenie pokoju, o dalsze umocnienie międzynarodowej pozycji PRL*, [w:] *VII Zjazd Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej. Podstawowe materiały i dokumenty*. Warszawa 1975, s. 277—284.

⁷⁰ Patrz: *Oświadczenie delegacji partyjno-rządowych PRL i NRD z okazji 30-lecia PRL i 25-lecia NRD*. „Trybuna Ludu” 9 VI 1974.

⁷¹ Por. *Rezolucja VII Zjazdu PZPR...*, s. 277—284; *IX Zjazd Niemieckiej Socjalistycznej Partii Jedności*. 18—22 maja 1976. *Podstawowe dokumenty*. Warszawa 1977, s. 21—29.

naszych bratnich krajów — wszystkie swe siły na rzecz utrwalenia pokoju i bezpieczeństwa w Europie i na całym świecie. (...) Osiągnęliśmy nową jakość w bezpośrednich stosunkach partii, narodów i państw, PRL i NRD. (...) Nie istnieje taka dziedzina życia społecznego czy gospodarczego, w której brakłoby widocznych rezultatów naszego coraz bliższego współżycia. Niemiecka Socjalistyczna Partia Jedności i NRD będą również i w przyszłości wszechstronnie rozwijać współpracę z PRL⁷².

Tak więc lata 1970—1975 były nie tylko najbardziej owocnym okresem sukcesów walki o utrwalenie pokoju i dużego wkładu PRL i NRD do umocnienia bezpieczeństwa Europy, ale też przyniosły przesłanki do nowego etapu rozwoju wszechstronnej współpracy i współdziałania obu państw na rzecz umocnienia bezpieczeństwa i pokoju w Europie.

W oparciu o przedstawione wyżej dokumenty, a zwłaszcza deklarację o umocnieniu przyjaźni i pogłębieniu współpracy między PRL i NRD, *Akt Końcowy KBWE* i uchwały VII Zjazdu PZPR i IX Zjazdu SED, oba państwa do dnia dzisiejszego nie tylko umacniają swój sojusz i przyjaźń oraz rozwijają wszechstronną współpracę, ale również wnoszą swą aktywną politykę zagraniczną i jednością działania na arenie międzynarodowej istotny wkład do procesu odprężenia i pokojowego współistnienia, a tym samym do umocnienia bezpieczeństwa Europy. Oba państwa nadal wytrwale dążą do urzeczywistnienia swego nadrzędnego celu — ustanowienia systemu bezpieczeństwa powszechnego w Europie.

Na zakończenie chciałbym zwrócić uwagę, iż zagadnienia współpracy Polski i NRD na rzecz utrwalenia pokoju i umocnienia bezpieczeństwa w Europie, będącej jedną z głównych płaszczyzn rozwoju stosunków politycznych między obu państwami w całym okresie powojennym, nie doczekały się jeszcze całościowego i wyczerpującego opracowania naukowego. Istniejące opracowania na ten temat — najczęściej o charakterze publicystycznym — sprowadzają się z reguły do przedstawienia znanych inicjatyw rozbrojeniowych i dotyczą poszczególnych wydarzeń

⁷² Patrz: *Współpraca Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej...*, s. 217.

w tym zakresie, obejmując niewielkie odcinki czasowe. Istnieje zatem konieczność opracowania naukowej syntezy na temat współpracy Polski i NRD na rzecz umacniania pokoju i bezpieczeństwa w Europie w całym okresie powojennym, obrazującej w sposób wyczerpujący rozwój tej współpracy, jej przesłanki i znaczenie dla stosunków politycznych między obu państwami i ich bezpieczeństwa oraz dla pokoju całej Europy.

*(Z języka niemieckiego tłumaczył
Jerzy Piotr Majchrzak)*